

Česlovas Milošas (Czesław Miłosz)
POEZIJOS LIUDIJIMAS (1982)

(Ištrauka) Tik pagalvokime, kiek mūsų gyvenimo metų prabėga mokykloje. Ten, ne kur kitur, esame rengiami tam tikros civilizacijos dalyvių vaidmeniui. Kasdien ten esame indoktrinuojami, kad mūsų suvokimas nesiskirtų nuo amžininkų ir kad mums nešautų į galvą abejoti aksiomomis, pavyzdžiui, kad Žemė sukasi aplink Saulę. Indoktrinacijos atmainos priklauso nuo politinės sistemos, tačiau visa planeta jau yra apimta mokslo kulto – to mokslo, kuris atsirado XVI–XVII amžiuje nedideliame Vakarų Europos lopinėlyje, – ir dėl to kinų, amerikiečių ar rusų vaikas gauna tas pačias, tik atskiestas ir populiariai išdėstytas žinias, kurių pagrindą sudaro Koperniko, Newtono ar Darwino atradimai. Sunkoka įsisąmoninti šio fakto keistumą, tai yra visišką pasaulėvaizdžių, galinčių varžytis su mokslo primetamais vaizdiniais, pralaimėjimą, taigi pralaimėjimą visų mąstymo būdų, kitokių nei vienintelis vakarietiškas. Ir tik sarkastiškas paradoksalus protas, toks kaip rusų filosofo Levo Šestovo, pajėgus mums pasiūlyti akimirką susimąstyti, kuo skiriasi išsilavinimas, pavyzdžiui, jauno laukinio, kuris tiki dvasiomis ir burtais, ir šiuolaikinio vaiko (Šestovas tai rašė pačioje XX amžiaus pradžioje): Mūsų visuomenės vaikui atsitinka kitaip: jo galva neapsunkinta pasakų, jis žino, kad velnių ir burtininkų nebūna, ir pratina savo protą netikėti tokiomis melagystėmis, net jeigu savo sieloje jaučia potraukį tam, kas stebuklinga. Bet, kita vertus, iš pačios jaunumės jam suteikiama pozityvi informacija, kurios neįtikinamumas pranoksta bet kokius tauškalus, papasakotus pačių išradingiausių pasakininkų. Pavyzdžiui, jam sako – ir dar taip autoritetingai, kad nelieka jokios abejonės, ir negali likti, – kad Žemė nėra nejudanti, ką rodo akivaizdi patirtis, kad Saulė nesisuka aplink Žemę, kad dangus nėra kietas kūnas, kad horizontas tėra optinė apgaulė ir taip toliau. [Toku būdu, anot Šestovo, susiformuoja] kiekvieno mūsų polinkis tiesa laikyti tik tai, ką visa savo esybe jaučiame kaip melą. [...]

Evoliucijos teorijos priešininkai, tvirtinantys, kad ji nesuderinama su Biblija, gerai nujautė pavojų, nes vaizduotė, kurią kartą aplankė evoliucijos grandinės vaizdiniai, jau yra prarasta tam tikro pobūdžio religiniams tikėjimams. Koperniko atradimas atėmė iš Žemės centrinę vietą visatoje, tačiau žinia apie žmogaus kilmę iš gyvulio buvo ne menkesnis sukrėtimas. Ne tik dėl to, kad buvo suabejota pačiu žmogiškosios būtybės atskirumu, bet ir dėl to, kad netiesioginiu puolimo taikiniu tapo žmogaus mirties prasmė. Gamta, neišivaizduojamai švaistanti milijardus būtybių, reikalingų rūšiai išlaikyti, yra visiškai abejinga individo likimui. Paverstas jos dalimi žmogus taip pat tampa statistiniu vienetu, yra nebūtinas. Pradeda eizėti tikėjimas kiekvieno ypatingu pašaukimu, nusakomu išgelbėjimo ir pasmerkimo kategorijomis. Tarsi vieną, tradicinį, pasaulėvaizdį būtų užklojęs kitas – mokslinis, nesutaikomas su pirmuoju, ir tai keltų nuolatinį nerimą, kuris atsiranda, kai protas negali susidoroti su prieštaravimais ir pats sau ima priekaištauti dėl nuoseklumo stokos.

Mokykloje prieštaravimus palaiko tokie dalykai kaip literatūra ar istorija, kuriose yra išlikusi užkoduota vertybių sistema, sunkiai suderinama su moksliniu objektyvizmu. [...] Biologijos pamoka sukėlė daugelį mūsų vaizduotės pakitimų, ir ne tik tų, kurie susiję su atskiros žmogaus likimu. [...] Gamtos dėsnių perkėlimas į visuomenės santykių sferą – pagrįstas ar ne – pasirodo kaip kažkas visiškai akivaizdaus. Aišku, beprasmiška kaltinti mokslą tuo, kad jo praktinės pasekmės skiriasi nuo mokslininkų ketinimų. Vis dėlto verta įsisąmoninti, kad mokslas ne tik prisideda prie kaskart vis galingesnių karinių žudymo priemonių tobulėjimo. Jis įsismelkia į patį bendruomeninio gyvenimo audinį, sukeldamas ten pokyčių, kurių masto dar aiškiai nesuvokiame. Sąmonių užteršimas vaizdais – mokslo išvestinėmis – yra analogiškas natūralios aplinkos taršai, kurią sukelia iš to paties mokslo kilusi technika. Taip, pavyzdžiui, the survival of the fittest savo suvulgarinta forma tapo brutalaus literatūrinio natūralizmo impulsu ir kartu sukūrė atmosferą, kurioje galėjo kilti sumanymas sunaikinti milijonus žmogiškųjų būtybių dėl tariamos visuomeninės higienos. Tas pats mokslas suteikė techninių masinio žudymo priemonių, taip kaip mažumėlę anksčiau tiekė skerdynių priemones per karą 1914–1918 metų apkasuose.

Adomas Mickevičius
ROMANTIKA

Methinks, I see... where?
– *In my mind's eyes.*

Aš, regis, matau... O kame?
Sielos savo akyse.
SHAKESPEARE

Miela mergaite!
– Ji neatsako –
Saulė jau tamsą išsklaidė!
Bet nė gyvos dar dvasios ant tako.
Ko tu čia ieškai? Ko čia klajoji?
Ką vadini čia? Kam tu čia moji?
– Ji neatsako. –

Ir lyg uola ji sustingo –
Nieko nemato aplinkui.
Įremia drumstą ir klaikų
Žvilgsnį į saulėtą tolį.
Stveria kažką ir kažką tarsi laiko –
Verkia ir juokias, keistuolė.

„Jasiau! Ar tu čia? Mano berneli!
Tu ir kape saugai žodį.
Cit! Menkas triukšmas mus gali
Pamotei piktai išduoti.

Bet... Teišgirsta! Mielo neliko –
Šaltas kapelis išdygo...
Tu jau numiręs? Visko netekęs?
Kam toji baimė? Kam abejonės?
Tavo šis veidas, tavo šios akys!
Tavo ir baltas marškonis!

Visas išbalęs lyg sniegas,
Rankos – tarytum ledinės!
Nebesušildo jų niekas.
Glauskis prie mano krūtinės!

Ak, kaip kape tau šalta! Kaip juoda!
O kiek jau laiko be saulės!
Vesk ten mane – nusibodo
Šitas pasaulis.

Žmonės prarado jau širdį –
Verkiančią pirštais jie bado;

Aš prabyly – jie negirdi,
Aš štai regiu – jie nemato.

Dieną ateitum... Gal aš sapnuoju?
Ne, ne... Štai glostau Jasiaus rankelę...
Ko tu dairaisi į kelią?
Dar juk gaidys negiedojo!

Dieve, pragydo! Jau? Argi?
Dažo saulėtekis langą.
Ir išsiskirti vėl tenka!
O varge varge!..“

Šitaip mergaitė mylimą šaukia.
Vejasi, klumpa, vaitoja.
Renkasi žmonės ir auksaplaukę
Gatvėje glaudžiai apstoja.

„Melskitės Dievui! Jasiaus tai siela! –
Šnabždasi žmonės suklusę. –
Jasius aplankė savo Karusę,
Savo vienintelę mielą!“

Aš stebuklu tuo linkęs tikėti.
Maldą skubu sukalbėti.
„Miela mergaite! – girdim barzdoto
Senio pamokslą. – Man regis –
Ir akiniai čia nieko nerodo.
Nieko nemato ir akys.

Dvasios – gryniausio pasaka, žmonės!
Prietarai, aišku, laukiniai.
Jūs patikėjot vargšės ligonės
Kliedesiu“, – aiškina miniai.

„Ji – atsakiau aš seniui, – tai jaučia.
Žmonės ja tiki. Man regis –
Jausmas pasako žymiai daugiau čia
Nei akiniai arba akys.

Tu juk negyvą tiesą tegynei.
Ji ir neleidžia patirti
Tau šio stebuklo, pažįstamo miniai.
Žvelk širdimi tik į širdį!“

[1821]
Vertė Eduardas Mieželaitis